



AR DARBAS YPATINGAI IŠNAUDOJANČIOMIS SĄLYGOMIS UŽTRAUKIA BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ LIETUVOJE?

Ieva Karalienė¹

DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.19.3>

SANTRAUKA

Siekiant įgyvendinti ES direktyvą 2009/52/EB, 2012 m. įsigaliojo naujas LR BK straipsnis, kriminalizuojantis nelegaliai LR esančių trečiųjų šalių piliečių darbą. Jame aptinkamas nevienareikšmiškai suprantamas požymis – ypatingai išnaudojamo darbo sąlygos. Pastaroji sąvoka kodekse nėra paaiškinta, o ES direktyva, iš kurios ši sąvoka buvo perkelta į LR BK, yra orientuota į nelegalios migracijos iš trečiųjų šalių sustabdymą bei nelegalių migrantų apsaugojimą nuo didelio išnaudojimo darbe. Susiklosčius tokioms teisinėms aplinkybėms, atsirado tam tikrų LR BK nuostatų taikymo neapibrėžtumas, reikalaujantis atskiro tyrimo, kurio objektas yra LR BK reglamentavimas, numatantis darbdavio atsakomybę už darbuotojo išnaudojimą. Šiuo tyrimu siekiama išsiaiškinti, ar Lietuvoje apkritai darbdaviui kyla baudžiamoji atsakomybė už darbą ypatingai išnaudojančiomis sąlygomis ir kokios yra tokios atsakomybės ribos. Atlikus tyrimą nustatytas ypatingai išnaudojančio darbo sąlygų ryšys su priverstiniu darbu. Esminis skirtumas – laisvės varžymo kriterijus, kuris ir atskiria šias sampratas pagal jų rūšinį objektą, o panašumas – savanaudiškumas ir išnaudojimo tikslas rodo ne tik tam tikras šių sąvokų sąsajas, bet ir pabrėžia ypatingai išnaudojančių sąlygų pavojingumą baudžiamosios teisės prasme. Didelis darbuotojo išnaudojimas nėra tokia pavojinga veika, kaip priverstinis darbas ar prekyba žmonėmis priverstiniam darbui, pažeidžianti asmens laisvę, tačiau šia veika yra pažeidžiamos fundamentalios asmens teisės į sveikatą bei orumą. Tyrimu nustatyta, kad LR BK įtvirtintos nuostatos yra tik siauram taikymui, todėl ypatingai išnaudojančio darbo sąlygų samprata yra nepakankama jų kvalifikavimui. Lietuvoje darbdavio baudžiamoji atsakomybė už ypatingai išnaudojančias darbo sąlygas apskritai nėra numatyta, o pažodinis direktyvos perkėlimas į LR BK 292(1) str. sąlygoja teisinį

¹ Ieva Karalienė yra Vytauto Didžiojo Universiteto absolventė, 2018 m. apsigynusi magistro laipsnį. Baigiamojo darbo tema – „Ar darbas ypatingai išnaudojančiomis sąlygomis užtraukia baudžiamąją atsakomybę Lietuvoje?“.

neapibrėžtumą, kuomet besidubliuojančios nuostatos su LR BK 147 ir 147(1) apsunkena minėtos normos taikymą, dar daugiau, specialus sudėties dalykas suponuoja tam tikrą LR ir ES piliečių diskriminaciją.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Išnaudotojiškas darbas – darbas ypatingai išnaudojančiomis sąlygomis – darbuotojo eksploatacija. Priverstinis darbas – nesava valia atliekamas darbas ar paslaugos.

IVADAS

Baudžiamosios atsakomybės klausimas dėl asmens išnaudojimo įvairiomis formomis analizuojamas daugelyje mokslinių tyrimų. Dažniausiai išnaudojimas yra minimas prekybos žmonėmis kontekste, kaip pagrindinis šio nusikaltimo tikslas. Viena iš išnaudojimo formų yra priverstinis darbas, kurį savo moksliniuose tyrimuose analizuoja tokie Lietuvos ir užsienio teisės mokslininkai, kaip Aurelijus Gutauskas², Olegas Fedosiukas³, Robertas Steinfeldas⁴, Klara Skrivankova⁵, Conny Rijken⁶. Taip pat šiuo klausimu pasaulyje atliekami įvairūs statistiniai tyrimai: FRA⁷, HEUNI⁸, GRETA⁹, Global Slavery Index¹⁰. Žmonių išnaudojimas yra vienas iš prioritetinių klausimų ir ES politikos darbotvarkėje tai liudija priimti teisės aktai - pamatiniai sprendimai¹¹ ir direktyvos¹², kuriomis siekiama užtikrinti didesnę apsaugą išnaudojimo aukoms bei užkirsti kelią kaltininkams pabėgti nuo teisingumo. ES siekia reguliuoti šį klausimą supranacionaliniu lygiu, palikdama kuo mažesnę teisėkūros diskreciją valstybėms narėms dėl to, kad išnaudojimas yra įgavęs ryškų tarptautinį elementą, ypatingai – atsivėrus sienoms sąjungos viduje. Nepaisant to, kad tarptautinis susirūpinimas yra gana didelio

² Aurelijus Gutauskas, „Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms (BK 147(1) straipsnis) kaip prekybos žmonėmis forma“, straipsnis knygoje: Švedas, Gintaras red., *Šiuolaikinės baudžiamosios teisės tendencijos* (Vilnius: Vilniaus Universitetas, 2015).

³ Oleg Fedosiuk, „Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005m. birželio 23d.) aiškinimo ir taikymo problemos“, *Jurisprudencija* (2007, 8(98)).

⁴ Robert Steinfeld, “Coercion/Consent in Labour“, *Centre on Migration, Policy and Society* (University of Oxford, 2009).

⁵ Klara Skrivankova, “Between Decent Work and Forced Labour: Examining the Continuum of Exploitation“, *JRF Programme Paper: Forced Labour* (Joseph Rowntree Foundation, 2010).

⁶ Conny Rijken, “Trafficking in Human Beings for Labour Exploitation: Cooperation in an Integrated Approach“ *European journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice* 27(Martinus Nijhoff Publishers 2013).

⁷ ES pagrindinių teisių agentūrą veikianti Vienoje nuo 2007m.

⁸ Nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės Europos institutas prie Jungtinių Tautų įsteigta Helsinkyje 1981m.

⁹ Kovos su prekyba žmonėmis ekspertų grupė prie Europos Tarybos.

¹⁰ Pasaulkinės nevyriausybinių organizacijų The Walk Free Foundation atliekami statistiniai tyrimai.

¹¹ Pvz. Sprendimai: 2009/0050 (CNS), 2002/629/TVR.

¹² Pvz. Direktyvos: 2009/52/EB, 2011/36/ES.

masto, ir vis dažniau kalbama apie tai, kad vergovė nėra panaikinta, o tiesiog įgavo naują pavidalą (pavadinimais: „šiuolaikinė“ arba „moderni vergovė“) – nevyriausybiinių organizacijų pateikiami skaičiai apie išnaudojimo aukas vis auga¹³. Tokia padėtis liudija, kad žmonių išnaudojimo problema yra iššūkis baudžiamajai teisei, kurios nuostatos nespėjamos adaptuoti prie nuolat kintančio realaus gyvenimo: išnaudojimui pasirinkti būdai kinta, juos sunkiau atpažinti bei įrodyti. Tačiau išnaudojimas darbu yra suprantamas ne vien kaip prekybos žmonėmis išnaudojimo forma, bet ir kaip grubus darbuotojo teisių į saugias bei orias darbo ir apgyvendinimo sąlygas, ar net teisingą atlyginimą pažeidimas, kuris lieka baudžiamosios teisės užribyje, kadangi ši sritis, iš esmės, priskirta tik darbo arba civilinei teisei.

Šiame straipsnyje mėginama į teisinius darbo santykius pažvelgti pro baudžiamosios teisės prizmę, taip pat bandoma atsakyti į klausimą: ar Lietuvoje darbdavys gali užsitraukti baudžiamąją atsakomybę už darbuotojo išnaudojimą, ir kokios yra tos atsakomybės ribos? Darbo santykių problemos pateikimas per baudžiamosios teisės prizmę rodo šios temos naujumą. Lietuvoje dar niekas neanalizavo būtent taip suformuluoto klausimo. Paprastai baudžiamosios teisės ribose yra diskutuojama apie prekybą žmonėmis ir priverstinį darbą: analizuoti šių nusikalstamų veikų požymiai ir jų taikymo problemos (A. Gutauskas); išgryninti šių nusikaltimų pagrindiniai kriterijai (O. Fedosiuk); atliktas istorinis ir sisteminis nusikaltimo ir kovos su juo tarptautinėje bendruomenėje tyrimas bei mėginta pagrįsti naują požiūrį į prekybą žmonėmis, kaip į ekonominį nusikaltimą (J. Bojarski); nagrinėtas poreikis atskirti priverstinį darbą nuo prekybos žmonėmis ir būtinybė įtvirtinti jo, kaip savarankiško nusikaltimo, požymius (C.Rijken). Tuo tarpu 2012 m. įsigaliojus LR BK 292(1) str. iškilo ir tam tikrų šios normos taikymo klausimų, kurie parodė poreikį diskutuoti apie darbo teisės pažeidimus baudžiamosios teisės kontekste. Tai pastebima ir Editos Gruodytės pateiktose išvalgose tyrime apie tai, kaip Lietuva minėtu LR BK straipsniu įgyvendino sankcijų darbdaviams direktyvą (2009/52/EB). Sąvokų išaiškinimo bei kriterijų įtvirtinimo taip pat pasigenda Klara Skrivankova, kuri savo tyrimu siekė nustatyti ribą tarp savanoriško ir priverstinio darbo. Taigi pastarųjų mokslininkų išvalgos suponuoja poreikį atlikti savarankišką tyrimą apie didelį išnaudojimą darbe, kuris, tikėtina, išgrynins darbdavio baudžiamajai atsakomybei taikytinus kriterijus.

SĄVOKOS YPATINGAI IŠNAUDOJANČIOS DARBO SĄLYGOS SAMPRATA

Reikšminių sąvokų aiškinimas teisės aktuose

Visų pirma, sąvokos reikšmės reikėtų pradėti ieškoti tame, kas ir inicijavo jos atsiradimą mūsų baudžiamajame kodekse, t. y. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje 2009/52/EB. Kadangi Lietuva yra įpareigota savo nacionaliniuose įstatymuose įgyvendinti ES direktyvas, būtina atsižvelgti į jose nurodytas nuostatas, kaip į minimalius reikalavimus, kurių kiekviena valstybė narė privalo laikytis. Taigi direktyvose nurodyti sąvokų apibrėžimai yra lygiai taip pat svarbūs bei reikšmingi. 2009/52/EB direktyvos, dar kitaip vadinamos – sankcijų darbdaviams direktyva, 2 straipsnyje yra pateiktas sąvokos „ypatingai išnaudojamo darbo sąlygos“

¹³ Global Slavery Index 2016m. duomenimis 45,8 milijonai žmonių pasaulyje yra išnaudojami vergystės ar į vergyste panašiomis sąlygomis.

išaiškinimas: „... – darbo sąlygos, įskaitant tas sąlygas, kurios atsiranda dėl diskriminacijos dėl lyties ar kitų priežasčių, kai yra labai didelė disproporcija, palyginus su teisėtai dirbančių darbuotojų darbo sąlygomis, ir kai jos, pavyzdžiui, daro poveikį darbuotojų sveikatai bei saugai ir yra nesuderinamos su žmogaus orumu“¹⁴. Tai reiškia, jog darbo sąlygos tam, kad būtų pripažintos ypatingai išnaudojančiomis, turi atitikti visus nurodytus kriterijus: neadekvačiai mažas atlyginimas, kenksmingos sąlygos sveikatai, nesaugi aplinka, žeminamas darbuotojo orumas, ir visa tai turi būti neįprasta dirbant tokioje ar panašioje srityje. Reikia pažymėti, kad ši direktyva buvo parengta kovai su nelegalia imigracija sąjungos teritorijoje. Kaip vienas iš nelegalios imigracijos tikslų yra būtent darbo paieška ES teritorijoje, todėl sankcijų darbdaviams už nelegalių imigrantų įdarbinimą įvedimas, buvo manoma, duos teigiamą efektą mažinant ir pačią nelegalią imigraciją. Taip pat ši direktyva įpareigoja valstybes nares įvesti baudžiamąsias sankcijas už tam tikrus rimtus pažeidimus, vienas iš kurių ir yra ypatingai išnaudojamo darbo sąlygos. Taigi vadovaujantis minėta direktyva: jeigu nelegaliai šalyje esantis trečiosios šalies pilietis dirbs ypatingai išnaudojamo darbo sąlygomis – jo darbdaviui kils baudžiamoji atsakomybė. Pabrėžtina, kad *„direktyva neturėtų būti taikoma trečiųjų šalių piliečiams, esantiems valstybėje narėje teisėtai, nepaisant to, ar jie turi leidimą dirbti jos teritorijoje“*¹⁵, todėl savaime aišku, kad netaikoma ir ES piliečiams, kas kelia tam tikrų abejonių, ar šiuo teisės aktu nėra diskriminuojami visi kiti, nepapuoiantys į direktyvos taikymo sritį, piliečiai. Tačiau, kaip jau minėta, direktyva buvo priimta tam tikram tikslui – kovai su nelegalia migracija, o joje pateiktos nuostatos tėra minimalūs standartai, kurie valstybių narių diskrecija gali būti pakelti.

Kita, nemažiau svarbi tyrimui, ES direktyva, kuri skirtingai nei prieš tai buvusi, taikoma be išimties visiems žmonėms, nepaisant jų pilietybės ar teisinio statuso, yra 2011/36/ES, dar vadinama – „dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos“. Šis direktyvos pavadinimas aiškiai nusako tikslus ir apibrėžia jos taikymo ribas – prekyba žmonėmis. Direktyvoje nurodyta, kad prekybos žmonėmis tikslas yra išnaudojimas, o viena iš išnaudojimo formų yra priverstinis darbas. Kas yra priverstinis darbas direktyvoje nėra išaiškinta, bet 11 punkte yra nuoroda į Tarptautinės darbo organizacijos konvenciją Nr. 29, kurioje yra įtvirtinta priverstinio arba privalomojo darbo definicija. Vadovaujantis ja, priverstinį darbą reikėtų vadinti tą darbą, kuris yra išreikalautas prieš asmens valią grasinant bausme¹⁶. Taip pat, vadovaujantis šia direktyva, asmens sutikimas dirbti neturi reikšmės, jei buvo panaudoti tokie būdai: *„verbavimas, vežimas, perdavimas, laikymas ar priėmimas, įskaitant tų asmenų kontrolės perėmimą ar perdavimą, grasinant arba panaudojant jėgą ar kitokią prievartą, pagrobiant, sukčiaujant arba apgaule, piktnaudžiaujant padėtimi arba pasinaudojant asmens pažeidžiamumu, duodant arba gaunant pinigų ar naudos siekiant kitą asmenį kontroliuojančio asmens sutikimo, kai šios veikos tikslas yra išnaudojimas“*¹⁷. Todėl galima teigti, kad jei asmuo dirba ar atlieka paslaugas be jo savanoriško sutikimo, grasinant jam bausme arba, jei asmens sutikimas buvo gautas aukščiau išvardintais būdais – kurie, iš esmės, yra priskirtini laisvę varžančiai kontrolei – tai tokia situacija yra kvalifikuotina kaip prekyba žmonėmis priverstiniam darbui ar paslaugoms. Palyginus abi šias sąvokas – „ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos“ ir „priverstinis darbas“ – pažymėtina, kad nors abi jos žymi darbą, tačiau

¹⁴ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/52/EB, 2 str.

¹⁵ Ten pat, 5 punktas.

¹⁶ C029 - Forced Labour Convention, 1930 (No. 29)

¹⁷ Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyva 2011/36/ES

akivaizdžiai skiriasi savo būdais. Pirmu atveju akcentuojamos pačios sąlygos, kuriomis dirba asmuo. Svarbus momentas – sąlygos, palyginus su kitais darbuotojais, yra diskriminuojančios, neproporcingai prastesnės, pavojingos bei žeminančios darbuotoją, tačiau čia nėra paminėta jokia prievartos forma ar apgaulė, kuri dominuoja antru atveju. Priverstinio darbo esmė yra būtent prievartos panaudojimas, priešingumas asmens valiai.

Vis tik iš teisės aktų analizės matyti, kad asmens išnaudojimo tikslas taip pat yra ir esminis prekybos žmonėmis požymis, kadangi vadovaujantis šio nusikaltimo apibrėžimu, įtvirtintu tarptautiniais teisės aktais bei konvencijomis, draudžiama veika yra siekiama išnaudoti kitą asmenį. Todėl galima teigti, kad ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos, arba kitaip – darbuotojo eksploatacija, turi bendrą išnaudojimo tikslą, kaip ir prekyba žmonėmis. Šiuo aspektu abi veikos yra panašios, tačiau jos nėra tapačios, kadangi kalbant apie išnaudotojišką sąlygas, koncentruojamasi į pačias darbo sąlygas ir jų keliamas grėsmes darbuotojui, tuo tarpu, prekybos žmonėmis atveju – dėmesys sutelkiamas į pavojingus veiksmus bei jų būdus. Prekybos žmonėmis atveju svarbu, kad su asmeniu yra elgiamasi lyg su daiktu, juo disponuojama kaip preke, varžoma jo laisvė ir valia. Asmens valios palaužimo momentas čia atlieka pagrindinį vaidmenį, o veika yra priskiriama nusikaltimams asmens laisvei. Tad prekyba žmonėmis turi daugiau sudedamųjų dalių nei darbuotojo eksploatacija, kuriai identifikuoti pakaktų nustatyti grubius atitinkamų teisės aktų pažeidimus, kurie kelia tiesioginę grėsmę darbuotojui bei žeidžia pagrindines žmogaus teises į sveikatą bei orumą. Tuo tarpu identifikuoti prekybą žmonėmis arba priverstinį darbą reikalaujama ne tik nustatyti kaltininko siekį išnaudoti kitą, bet ir nustatyti draudžiamą veiksmą bei pavojingą būdą. Todėl veikos kvalifikavimas yra daug siauresnis, o jos pavojingumo laipsnis aukštesnis, tačiau čia pažymėtinas išnaudojimo tikslas, kaip abi veikos (priverstinį darbą ir išnaudotojišką darbą) siejantis aspektas. Atsižvelgiant į tai, kad baudžiamosios teisės kaip *ultima ratio* paskirtis – saugoti fundamentalius gėrius, kriminalizuojant socialiai žalingą ir smerktiną elgesį, kuriam panaikinti nepakanka alternatyvių teisės šakų priemonių¹⁸, kas šiuo atveju yra akivaizdu iš nevyriausybinių organizacijų teikiamos statistikos, rodančios didelį aukų skaičių, galima teigti, kad ir asmens teisė į saugias ir nežeidžiančias jo orumą darbo sąlygas yra fundamentali vertybė, saugotina baudžiamuoju įstatymu.

Sąvokų aiškinimas mokslo šaltiniuose

Išnaudojimo, kaip pavojingos veiklos baudžiamosios teisės prasme, samprata atsispindi ir įvairiuose moksliniuose šaltiniuose. Vienas iš jų yra Conny Rijken atliktas tyrimas, kuriame autorė sąvoką darbuotojo eksploataciją aiškina pasitelkdama pavyzdžius: pernelyg ilgos darbo valandos, ypač blogos apgyvendinimo sąlygos, nesaugi darbo aplinka ir pan. Savo moksliniame tyrime ji taip pat lygina ir ieško skirtumų tarp darbuotojo eksploatacijos (išnaudojančio darbo) ir priverstinio darbo. Autorė patvirtina tą patį – tiesioginio apibrėžimo, kas yra išnaudojantis darbas arba darbuotojo eksploatacija nėra, tačiau atlikus, anot jos, svarbiausių tarptautinių sutarčių (Jungtinių Tautų Palermo protokolas ir Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis) analizę, aišku, kad sąvokos išnaudojantis darbas ir priverstinis darbas nėra tapačios. Priverstinis darbas taip, kaip jis yra pateikiamas tarptautiniuose teisės aktuose – tai vienas iš prekybos žmonėmis tikslų, alternatyvių seksualiniui

¹⁸ Plačiau žr. Aušra Dambrauskienė „Ultima ratio principo samprata“, *Teisė* (2015, 97).

išnaudojimui, prostitucijai, pornografijai, vergijai, priverstinėms paslaugoms, elgetavimui ar net organų išėmimui¹⁹. Taigi galima teigti, kad priverstinis darbas yra viena iš prekybos žmonėmis išnaudojimo formų, kuriai, kaip ir visoms kitoms, svarbūs tam tikri būdo požymiai: fizinės prievartos panaudojimas, smurtas, grasinimai, apgaulė, pasinaudojimas asmens pažeidžiamumu ar priklausomumu, pinigų priėmimas ar sumokėjimas, ar kitokios naudos gavimas²⁰. Atkreipiamas dėmesys, jog šiame nusikaltime svarbus asmens valios palaužimas, kuris gali būti įvykdytas minėtais būdais. Tuo tarpu darbuotojo išnaudojimas ar eksploatacija nebūtinai yra prekyba žmonėmis. Dažnai asmenys, perskaitę darbo skelbimą, patys nuvyksta į darbo vietą ir savanoriškai susitaria dirbti. Tokiu atveju nėra aukos pardavimo, pirkimo, perleidimo, įgijimo, verbavimo, gabenimo ar laikymo nelaisvėje momento, kuris yra privalomas prekybos žmonėmis sudėčiai. Tuo tarpu eksploatacijai nėra privaloma prievarta ar tiesioginis priešiškas asmens valiai, nors asmens valia gali būti palaužiama ir kitaip, pavyzdžiui ypatingai blogomis darbo bei apgyvendinimo sąlygomis, neproporcingai ilgomis darbo valandomis ir nepakankamu poilsiu, kas taip pat gali pažeisti asmens valią²¹. Anot Conny Rijken, priverstinis darbas (prekyba žmonėmis) ir darbuotojo išnaudojimas yra dažnai supinami į vieną vien dėl to, kad nėra aiškių kriterijų ir apibrėžimų, o skirtingas šalių reglamentavimas tik apsunkina vieningos tarptautinės politikos prieš prekybą žmonėmis įgyvendinimą²². Su tokiu teiginiu galima sutikti, kadangi pagal pasaulinius statistinius duomenis išnaudojimo priverstiniam darbui atvejų daugėja, tačiau bylų, kuriose yra nuteisti kaltininkai, neproporcingai mažai. Ypatingai dviprasmiškai atrodo Lietuvos situacija, kuomet tarptautiniai tyrimai signalizuoja, kad esame išnaudotojiško darbo jėgos tiekimo šalimi – Lietuva pagal vergijos indeksą užima 32 vietą iš 167 valstybių²³, tačiau teismų praktika apsiriboja vos keliomis bylomis. Dar 2013 m. Eurostato duomenimis Lietuvoje nukentėjusiųjų, pripažintų prekybos žmonėmis aukomis, skaičius vienas mažiausių Europoje²⁴. O remiantis Lietuvos teismų statistikos ataskaitų duomenimis nuo 2012 m. iki 2017 m. buvo gautos tik 64 bylos dėl prekybos žmonėmis (iš jų dėl priverstinio darbo 14), iš kurių pirmoje instancijoje išnagrinėtos 53 bylos (iš jų dėl priverstinio darbo 9)²⁵. Tikėtina, kad tokio mažo bylų, pasiekusių teismą, skaičiaus priežastis yra aiškių kriterijų, identifikuoti prekybos žmonėmis auką, nebuvimas dar ikiteisminio tyrimo stadijoje.

Kita prekybos žmonėmis ekspertė Klara Skrivankova teigia, kad darbuotojo išnaudojimas (išnaudojančios darbo sąlygos) ir priverstinis darbas (prekyba žmonėmis) yra labai panašios sąvokos ir riba jas skirianti išties nėra aiški. Tai iš dalies prieštarauja anksčiau išsakytiems teiginiams apie sąvokų sampratų skirtumą, kuris yra asmens laisvės varžymas, griežtai atskiriantis šias sąvokas. Savo teiginiui pagrįsti autorė naudoja Roberto Steinfeldo pasiūlytą koncepciją „continuum“ (intensyvumas). Ši koncepcija padeda atpažinti, kada vienas

¹⁹ Žr. išnašą 6, p. 13.

²⁰ Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. Valstybės žinios, 2003, Nr. 49-2166.

²¹ Žr. išnašą 6, p. 13.

²² Ten pat, p. 14.

²³ <<http://www.globallslaveryindex.org/index/>> [aplankyta 2018 04 12].

²⁴ Natalia Ollus, Anniina Jokinen and Matti Joutsen, *Exploitation of Migrant Workers in Finland, Sweden, Estonia and Lithuania: Uncovering the Links Between Recruitment, Irregular Employment Practices and Labour Trafficking*, HEUNI (Hakapaino Oy, Helsinki 2013), p. 317.

²⁵ <<http://www.teismai.lt/lt/visuomenei-ir-ziniasklaidai/statistika/106>> [aplankyta 2018 04 05].

pažeidimas perauga į kitą, kada darbuotojo eksploatacija perauga į priverstinį darbą. Vadovaujantis šiuo metodu, būtina analizuoti kiekvieną situaciją individualiai ir spręsti, kiek intensyvus yra išnaudojimas, ar tai nėra tiesiog atskiri darbo teisės pažeidimai, ar kryptama prie žmogaus teisių pažeidimo. Būtent pažeidimų intensyvumo nustatymas gali parodyti, kur yra ta riba, kai savanoriškas darbas tampa priverstiniu²⁶, kas iš dalies atitinka ir prieš tai minėtos autorės Conny Rijken poziciją, jog abi darbo sampratos skiria priešiško asmens valiai kriterijus. Vis tik ypatingai išnaudotojiškos darbo sąlygos savyje turi užslėptą prievartos elementą, kuris veikia pažeidžiamus ir priklausomus asmenis. Tiesa, prievarta kiekvieną žmogų veikia labai individualiai ir skirtingai, todėl vienus tam tikri būdai veikia stipriau nei kitus, priklausomai nuo veikiamo asmens asmeninių savybių. Tad svarbu vertinti ne atskiras grėsmes, su kuriomis susiduria darbuotojas, bet apskritai visą sąlygų ir aplinkybių visumą, lemiančią tokį asmens pasirinkimą. Tikėtina, kad situacija, kuomet darbdavys pažeidinėja darbuotojo teises, gali peraugti ir į priverstinį darbą, kai darbdavys pradeda naudoti psichologinę prievartą, šantažą, verčia darbuotoją atidirbti tariamas skolas ir pan. Suintensyvėjusius pažeidimus, anot autorės, jau galima būtų įvardinti kaip priverstinį darbą, tačiau įrodyti užslėptą prievartą bei asmens pažeidžiamumą praktikoje yra labai sunku. Tokiu atveju siekimas kiekvieną išnaudojimo atvejį, kuriame yra identifikuojamas asmens valios palaužimas, kvalifikuoti kaip prekybą žmonėmis išnaudojamam darbui – neatitiktų šio nusikaltimo sampratos bei sumenkintų jo pavojingumą, ką teigė ir Conny Rijken pažymėdama, kad išnaudojimas darbui nebūtinai yra prekyba žmonėmis. Prisirišimas prie šios normos, kuri turi daug sudedamųjų, sąlygoja tai, kad pats išnaudojimo faktas dažnai lieka nepastebėtas.

Tą patį patvirtina ir atlikti FRA²⁷ tyrimai, kurių ataskaitoje teigiama, kad asmenys, patiriantys didelį išnaudojimą darbe, nebūtinai yra prekybos žmonėmis aukos. Išnaudojamieji nebūtinai yra verčiami dirbti, tačiau sąlygos, kuriomis jie dirba yra absoliučiai prieštaraujančios nustatytiems standartams – saugumo, sanitarijos, sveikatos bei asmens orumo prasme. Grįžtant prie sąvokos apibrėžties pažymėtina, kad FRA pateikia išnaudojimo darbe piramidę, kurios viršūnėje kaip intensyviausia išnaudojimo forma yra vergovė. Po jos seka tarnystė, priverstinis darbas, o lengviausia išnaudojimo forma yra „kitoks didelis išnaudojimas darbe“²⁸. FRA savojo apibrėžimo nepateikia, jie tiesiog teikia nuorodą į ES sankcijų darbdaviams direktyvą, kurioje teigiama, kad „... didelis išnaudojimas darbe yra darbo aplinkybės, kai labai nukrypstant nuo darbo teisės aktuose ir kitose teisinėse nuostatose apibrėžtų įprastų – tinkamų ir teisingų – darbo sąlygų, susijusių su atlygiu, darbo valandomis, atostogomis, sveikata bei sauga ir padoriu bei pagarbiu elgesiu su darbuotojais“²⁹. Iš esmės tai rodo, kad išnaudojimo pavojingumo laipsnis lemia ir pačios sąvokos parinkimą. Mažiausiai pavojingas yra kitoks išnaudojimas darbe, kuris labiau primena atskirus darbo teisės nuostatų pažeidimus, o pats pavojingiausias laipsnis yra toks, kai šiuokščiai paminamos pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės, kai asmuo laikomas daiktu, kuriuo yra disponuojama. Pastaroji išnaudojimo forma yra visuotinai vadinama vergyste arba vergove. Remiantis šiomis įžvalgomis galima būtų sakyti, kad ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos nuo priverstinio darbo skiriasi savo pavojingumo laipsniu, kuris apsprendžiamas draudžiamais veiksmais bei jų būdais, tačiau tai nereiškia, jog

²⁶ Žr. išnašą 5, p. 5.

²⁷ Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra.

²⁸ FRA, „Didelis išnaudojimas darbe. Darbuotojai, kurie persikelia iš vienos ES valstybės narės į kitą arba atvyksta į Europos Sąjungą“, Teisingumas, (Viena, 2015 m.) p. 2, DOI:10.2811/289883.

²⁹ Ten pat.

pačios darbo sąlygos vienu atveju yra pavojingesnės nei kitu - jos abiem atvejais kelią grėsmę asmeniui bei žeidžia jo orumą.

Prof. dr. Edita Gruodytė, atlikusi išsamų tyrimą, kaip 2009/52/EB direktyva buvo perkelta į mūsų baudžiamąjį kodeksą, taip pat atkreipia dėmesį, kad įtvirtintų sąvokų išaiškinimai LR BK nepateikti, belieka vadovautis pateiktais direktyvoje: „...[i]šeity, kad šį požymį [ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos] būtų galima inkriminuoti tais atvejais, kai trečiųjų šalių piliečiams mokama keletą kartų mažiau nei už tuos pačius darbus Lietuvos piliečiams, asmenys dirba po 12 ir daugiau valandų per parą jiems už tai tinkamai nemokant, darbuotojus niekinant ir žeminant, be apsaugos priemonių duodant dirbti su kenksmingomis, pavojingomis medžiagomis, šaltyje, karštyje ir kt., dėl ko kyla akivaizdus pavojus dirbančiųjų sveikatai ir nesilaikoma darbų saugos reikalavimų“³⁰. Nors direktyva įpareigoja valstybes nares nustatyti baudžiamąją atsakomybę už tokį elgesį su darbuotoju, tačiau, kaip pastebi Edita Gruodytė, ji yra taikoma tik trečiųjų šalių piliečiams, esantiems valstybėje narėje neteisėtai. Išvada tokia, kad sąvoka „ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos“, direktyvoje apibrėžta kaip „... darbo sąlygos, įskaitant tas sąlygas, kurios atsiranda dėl diskriminacijos dėl lyties ar kitų priežasčių, kai yra labai didelė disproporcija, palyginus su teisėtai dirbančių darbuotojų darbo sąlygomis, ir kai jos, pavyzdžiui, daro poveikį darbuotojų sveikatai bei saugai ir yra nesuderinamos su žmogaus orumu“³¹ yra priskiriama nusikalstamai veikai tik tuomet, kai tai liečia specifinę asmenų grupę – trečiųjų šalių piliečius, esančius ES valstybėje narėje neteisėtai. Tokiu atveju, LR ar kitos ES valstybės narės ar netgi trečiosios šalies pilietis, esantis valstybėje teisėtai, nepapuoia į saugotinų asmenų sąrašą. Tai išties kelia abejonių dėl lygybės prieš įstatymą. Tuo labiau, kad sąvokos samprata skamba išties pavojingai, kaip pažeidžianti ne tik socialines, bet ir pagrindines žmogaus teises. Sąvokos sampratos pavojingumą išvelgia ir Edita Gruodytė, pažymėdama, kad tai yra tas pats, kas nežmoniškos sąlygos³² pagal LR BK 147(1) str. 2 d., kur numatoma atsakomybė už asmens vertimą „dirbti ar teikti paslaugas vergijos ar kitomis nežmoniškomis sąlygomis“³³. Kaip matome, abi sąvokos nurodo priešingumą asmens gerovei (sveikatai, saugai, gyvybei) bei jo orumui, kas, anot mokslininkės, yra vertinamasis kriterijus³⁴, nustatomas atsižvelgiant į faktines bylos aplinkybes. Su šiuo teiginiu sutiktina, kadangi LR BK nuorodų į definicijų paaiškinimus nepateikia, todėl teismas jas vertintų savo nuožiūra, pasitelkęs teisės principus. Darbuotojo eksploatacijos pavojingumui neprieštarauja ir Conny Rijken, kadangi tokia veika pažeidžia saugotinas asmens teises į gyvybę, sveikatą ir orumą³⁵. Todėl situacija, kai asmuo dirba ypatingai išnaudojančiomis arba nežmoniškomis sąlygomis, jau nėra tik civilinės ar darbo teisės dalykas, kadangi kėsinamasi į vertybes, kurios yra saugomos baudžiamuoju įstatymu: gyvybę, sveikata, orumas, socialinės teisės.

Reikia pasakyti, kad visi mokslininkai vienodai pasigenda konkrečios definicijos bei visuotinai priimtų kriterijų. Klara Skrivankova kritikuoja Tarptautinės Darbo Organizacijos

³⁰ Edita Gruodytė, „Baudžiamosios atsakomybės už trečiųjų šalių piliečių darbą taikymo ypatumai ir problematika Lietuvoje įgyvendinant direktyvą 2009/52/EB“, *Jurisprudencija* (2012, (19)4), p. 1611.

³¹ Ten pat.

³² Ten pat.

³³ LR BK 147(1)str., 2 d.

³⁴ Plačiau žr. išnašą 30.

³⁵ Plačiau žr. išnašą 6.

(TDO) pateiktų priverstinio darbo kriterijų³⁶ aktualumą šiuolaikiniame sparčiai besikeičiančiame pasaulyje. Vieno ar kito požymio identifikavimas ar jo nebuvimas nėra savaime pakankamas priskirti tam tikrą situaciją darbo teisės sričiai arba konstatuoti prekybą žmonėmis priverstiniam darbui ar paslaugoms³⁷. Galima sutikti su šia mokslininke, kad darbdavio ir darbuotojo santykiuose svarbus yra ir pažeidimų intensyvumas, grėsmės lygis bei individuali darbuotojo padėtis ir tikroji jo valia. Asmens valios varžymo kriterijaus svarbą pabrėžia ir kitas Lietuvos teisės mokslininkas Aurelijus Gutauskas. Pasak jo, minėtas kriterijus privalo būti nustatytas kiekvienoje priverstinio darbo byloje³⁸. Aiškindamas „ypatingai išnaudojančias darbo sąlygas“ jis taip pat pasitelkia sankcijų darbdaviams direktyvą, kurią interpretuoja pasitelkęs Lietuvos baudžiamosios teisės doktriną. Vis tik jo aiškinimas kiek skiriasi nuo to, kurį pateikė Edita Gruodytė. Anot jo, „... [k]ad būtų galima taikyti šį apibrėžimą, turėtų būti nustatytas faktas, kad nukentėjusysis buvo išnaudojamas ir jam sukeliama dvasinės ar fizinės kančios, nesuteikiant galimybes patenkinti būtinųjų žmogiškųjų poreikių, kaip antai normalus miegas, pailsėjimas, pavalgymas, gamtinių reikalų atlikimas, laisvalaikis po darbo valandų, bendravimas su šeima, artimaisiais ir kt. Vertimas dirbti nepriimtiniomis sąlygomis (dideliame karštyje, šaltyje, toksiškoje, radioaktyvioje aplinkoje be apsaugos priemonių, žeminant asmens garbę ar orumą ir pan.) taip pat pripažintinas kaip vertimas dirbti nežmoniškoms sąlygomis“³⁹. Akivaizdu, kad pastarasis sąvokos aiškinimas yra siauresnis – čia nebeužtenka identifikuoti tik atskirų pažeidimų, nes svarbus dvasinių ir fizinių kančių konstatavimas, kuris gali rodyti asmens pažeidžiamumo momentą, panašiai kaip ir Klaros Skrivankovos išvalgose. Jose pažymima, jog svarbu nustatyti, kaip pats nukentėjusysis suvokia ir ką išgyvena bei kokias galimybes tam pasipriešinti turi⁴⁰. Negalėjimas apsiginti ar pasipriešinti išnaudojimui, pagal Editą Gruodytę, atitiktų pasinaudojimą asmens priklausomumu ir būtų kvalifikuotinas pagal LR BK 147(1) str.⁴¹. Atkreipiamas dėmesys, jog ir Aurelijus Gutauskas pripažįsta, kad nežmoniškos darbo sąlygos pagal LR BK 147(1) str. 2d. yra tas pats, kas ypatingai išnaudojančios pagal LR BK 292(1) str.⁴² Taigi, remiantis šiomis išvalgomis, atrodo, kad įdarbinimas ypatingai išnaudojančiomis darbo sąlygomis pagal LR BK 292(1) str. yra perteklinė norma, nes ji iš esmės atitinka vertimą dirbti nežmoniškoms sąlygomis pagal LR BK 147(1) 2d. Visgi pirmu atveju kvalifikacija nereikalauja nustatyti valios palaužimo elemento, kuris yra būtinas priverstiniam darbe, kas yra žymiai paprasčiau patraukti kaltininką baudžiamojon atsakomybėn. Vis tik kalbant apie nelegalius migrantus, reikia pripažinti, kad jų statusas jau savaime nurodo į pažeidžiamumą, kuris taip pat yra ir vienas iš priverstinio darbo bei prekybos žmonėmis požymių. Taigi, matyti, jog sąvokos aiškinimo platumas lems, ar kaltininką bus lengviau patraukti baudžiamojon atsakomybėn, ar nukentėjusysis bus tiesiog paliktas ginti savo teises civilinio proceso teisės priemonėmis.

³⁶ grasinimai panaudoti fizinę ar seksualinę prievartą; judėjimo laisvės ribojimas; darbuotojo pavertimas skolininku; atlyginimo nemokėjimas arba ryškus atlygio sumažinimas; asmens dokumentų pasisavinimas; grasinimas pranešti valdžios institucijom (migracijos tarnybai).

³⁷ Žr. išnašą 5, p. 7.

³⁸ Žr. išnašą 2, p. 64.

³⁹ Ten pat.

⁴⁰ Žr. išnašą 5, p. 4.

⁴¹ Plačiau žr. išnašą 30, p. 1611.

⁴² Žr. išnašą 2, p. 64.

Savokų aiškinimas teismų praktikoje

Lietuvos teismų praktika dėl priverstinio darbo ar paslaugų yra labai skurdi - tą patvirtina ir Ramūno Sarapo ir Alvydo Šakočiaus studijoje atliktas tyrimas, kuriame nustatyta, kad bylų pagal LR BK 147(1) str. nuo 2009 m. iki 2014 m. trečio ketvirčio (rugsėjo mėn.) būta vos trys (per metus po vieną), o pagal LR BK 147(2) str. (naudojimas asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis) nebuvo⁴³. Manoma, kad dėl ganėtinai naujo nusikaltimo formuluotės (prekybos žmonėmis norma LR BK įtvirtinta 1998 m. bei dar tris kartus keista) ikiteisminio tyrimo institucijoms trūksta kompetencijos identifikuoti šio nusikaltimo aukas, o ir patys nukentėjusieji dažnai nesuvokia arba nenori pripažinti, kad tapo prekybos žmonėmis aukomis⁴⁴. Dar sudėtingiau yra su LR BK 292(1) str. taikymo praktika – tokių bylų rasti nepavyko, kas rodo, kad ikiteisminio tyrimo stadijoje trūksta aiškumo, kaip taikyti šią normą. Tačiau verta apžvelgti tam tikras bylas iš nedaugelio. 2008 m. byloje Klaipėdos apygardos teismas pasisakė, kad vien tik už tai, jog Kinijos piliečiui darbdavys nemokėjo sulygto darbo užmokesčio, vertė dirbti viršvalandžius, pasinaudodamas tuo, kad nutraukus darbo santykius, Kinijos piliečiui išnyks teisėtas pagrindas likti šalyje, taikyti baudžiamąją atsakomybę darbdaviui dėl priverstinio darbo pagal LR BK 147(1) negalima, kadangi nebuvo identifikuotas nei vienas iš straipsnio dispozicijoje įtvirtintų nusikalstamos veikos požymių – fizinio smurto, grasinimų, kitokio galimybės priešintis atėmimo ar pasinaudojimo asmens priklausomumu. Teismas tą faktą, kad darbuotojo teisėtas buvimas šalyje tiesiogiai priklauso nuo to, ar jis yra darbo santykiuose su konkrečiu darbdaviu, kuris yra nurodytas leidime dirbti ir gyventi šalyje, nelaikė asmens priklausomumu, o nustatytus pažeidimus (sulygto atlyginimo nemokėjimas, vertimas dirbti viršvalandžius) vertino tik kaip darbo teisės dalyką, spręstiną civilinio proceso normomis⁴⁵. Galima manyti, kad šioje byloje teismas labai siaurai taikė asmens valios palaužimo būdus, teigdamas, kad darbuotojas pats sutiko dirbti, o tokio sutikimo pagrindas – baimė prarasti leidimą teisėtai būti šalyje – nebuvo laikomas grėsme. Akivaizdu, kad šioje byloje teismas nevertino, kiek darbuotojo valia dirbti iš tikrųjų buvo laisva, nes buvo atsižvelgta tik į tai, ar prieš darbuotoją nebuvo naudojamas smurtas. Reikia pažymėti, kad tuo metu LR BK 292(1) str. dėl ypatingai išnaudojančio darbo sąlygų dar nebuvo, nors ši norma net nebūtų tikusi vien dėl to, kad nukentėjusysis, nors ir trečiosios šalies pilietis, bet Lietuvoje jo statusas buvo teisėtas ir jis formaliai buvo įdarbintas. Palyginimui, kaip skirtingai gali būti taikomos priverstinio darbo nuostatos, paminėtina viena naujesnių pirmos instancijos bylų, kur asmuo pripažintas kaltu pagal LR BK 147(1) str., nes pasinaudodamas savo tarnybine padėtimi darbo metu viešųjų darbų darbininkams davė nurodymus dirbti jo privačioje valdoje⁴⁶. Byloje nebuvo nustatyta, kad su darbuotojais būtų elgiamasi šurkščiai ar žeminančiai arba buvo suvaržyta jų laisvė. Jie tiesiog darbus dirbo ne seniūnijos teritorijoje, o privačioje savivaldybės tarnautojo valdoje. Tai, kad asmenys buvo tiesiogiai pavaldūs kaltininkui kaip darbdaviui, buvo pripažinta nukentėjusiųjų priklausomumu, o darbininkų pažeidžiamumą apibūdino taip: - „vyresnio

⁴³ Ramūnas Sarapas ir Alvydas Šakočius, „Lietuvos teismų praktika prekybos žmonėmis byloje“, *Lietuvos Caritas* (2015), p. 6.

⁴⁴ Žr. išnašą 25, p. 317.

⁴⁵ Klaipėdos apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus baudžiamoji byla Nr. 1S-37-462/2008.

⁴⁶ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamoji byla Nr. 1-345-593/2014.

amžiaus žmonėms yra sudėtinga įsidarbinti mieste⁴⁷. To pakako kvalifikuoti priverstinį darbą. Tikėtina, kad toks teismo sprendimas būtų ištaisytas aukštesnės instancijos teismo, kadangi šioje byloje teismas, akivaizdu, per plačiai taikė šią normą, kas tik sumenkina šio nusikaltimo pavojingumą, ko savo straipsnyje baiminosi ir Conny Rijken. Manytina, kad tokiam teismo sprendimui paprieštarautų ir Olegas Fedosiukas, kuris taip pat pabrėžia asmens valios palaužimo momento svarbą⁴⁸. Pasak jo, esminis kriterijus veika kvalifikuoti kaip priverstinį darbą yra prievarta⁴⁹. Tą atspindi ir kita viena naujausių Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutarčių dėl kaltinimo prekyba žmonėmis: „[p]ažymėtina, kad savo esme prekyba žmonėmis – tai įvairūs sandoriai, kurių objektas yra žmogus (pardavimas, pirkimas, verbavimas, gabenimas ir kt.) ir kurie sudaromi siekiant išnaudoti tą žmogų. Būtinasis šio nusikaltimo požymis yra ir jo priešingumas žmogaus laisvei, siejamas su tam tikru piktavališku poveikiu nukentėjusiajam (prievarta, apgaulė, pasinaudojimas pažeidžiamumu ir kt.), kuris leidžia palenkii šio asmens valią, kontroliuoti ir įtraukti jį į išnaudojimą“⁵⁰. Tuo remiantis galima daryti išvadą, kad jei asmuo savo valia dirba ypatingai išnaudojančiomis sąlygomis, tai negali būti kvalifikuojama nei kaip priverstinis darbas, nei prekyba žmonėmis. Nors prekybos žmonėmis direktyvos 2 str. teigiama, kad asmens sutikimas būti išnaudojamu neturi reikšmės, jei tam sutikimui gauti buvo panaudoti tokie būdai: grasinimai arba jėgos ar kitokios prievartos panaudojimas, pagrobimas, sukčiavimas arba apgaulė, piktnaudžiavimas padėtimi arba pasinaudojimas asmens pažeidžiamumu, pinigų ar kitos naudos davimas kontroliuojančiam asmeniui⁵¹. Atsižvelgus į tai, kyla klausimas, ar apskritai įmanoma, kad asmuo savo noru sutiktų dirbti išnaudojančiomis sąlygomis, jeigu ne jo pažeidžiama būsena ar prieš jį panaudota prievarta arba apgaulė. Greičiausiai atsakymas būtų ne, tačiau vien to suvokimo inkriminuoti priverstinį darbą, o tuo labiau, prekybą žmonėmis nepakanka. Tą patvirtina ir Aurelijaus Gutausko įžvalgos apie Lietuvos teismų praktiką, kur teigiama, kad dažnai nepavykus įrodyti kaltininko subjektyvaus požymio, t. y. tikslo išnaudoti, kuris yra būtinasis nustatyti prekybos žmonėmis nusikaltimui, veika yra perkvalifikuojama į kitas mažiau pavojingas, pvz., sukčiavimą ar įtraukimą į prostituciją⁵². Todėl tam, kad pripažinti asmenį kaltu dėl prekybos žmonėmis priverstiniam darbui arba tiesiog dėl priverstinio darbo, privalu įrodyti ne tik objektyviąją veikos pusę, bet ir subjektyviąją – kaltininko tyčią, kas yra išties didelė našta, dėl ko išlieka didelė tikimybė, kad kaltininkas liks nenubaustas.

Kitokia sąvokų taikymo tendencija matyti bendrosios teisės teismų praktikoje. Robertas Steinfeldas, atlikęs JAV teismų praktikos analizę, taip pat konstatavo, kad priverstinį darbą nuo savanoriškojo skiria galimybė įeiti ir išeiti (angl. *enter and leave*) iš darbo santykių⁵³. JAV teismai turi ilgametę praktiką sprendžiant priverstinio darbo klausimus, bet vis tiek ji nėra vieninga ir pastovi⁵⁴, kaip teigia Robertas Steinfeldas. Matoma, kad bendrosios teisės teismams prievartos elementą aiškina gana plačiai, nes kaip prievartos formą vertina ir grėsmes, su kuriomis susiduria darbuotojai, siekiantys nutraukti darbo santykius. Pavyzdžiui, finansinės ar

⁴⁷ Ten pat.

⁴⁸ Žr. išnašą 3, p. 58.

⁴⁹ Ten pat, p. 62.

⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-551-788/2015.

⁵¹ Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyva 2011/36/ES.

⁵² Aurelijus Gutauskas, „Human Trafficking and its Treatment in Criminal Law“, Socialinių mokslų studijos (2009, 4(4)), p. 36.

⁵³ Žr. išnašą 4, p. 4.

⁵⁴ Ten pat.

fizinės sankcijos, tokios kaip: bauda ar laisvės apribojimas, deportacija ir pan. – kadangi tai svarbu vertinant tikrąją asmens valią. Tokia praktika yra sveikintina, nes ir TDO konvencijoje dėl priverstinio darbo teigiama, kad priverstinis darbas yra tas, kuris išreikalaujas ne tik prievarta, bet ir grasinant nuobaudomis ar bausmėmis. Paminėtina *United States v. Shackney* byla, kurioje šeimininkai darbininkams liepė rinktis tarp sunkaus ir mažai apmokamo darbo gyvulių ūkyje ir deportacijos iš šalies bei už skolas įkeisto namo atėmimo. Darbuotojams buvo pateiktos dvi galimybės, iš kurių nei viena neatitiko jų valios. Pabrėžiama, kaip tam tikra grėsmė įtakoja asmens valią, o svarbiausia – ją varžo.

Grįžtant prie kontinentinės teisės, reikėtų paminėti vieną precedentinę bylą, kurioje 2005 m. Europos Žmogaus Teisių Teismas sprendė, ar situacija, kuomet jaunai afrikietei buvo nemokama už namų ūkio darbus, merginos darbo valandos gerokai viršijo įprastas (nuo ankstauro ryto iki nakties), o namų ūkyje jai nebuvo išskirtas atskiras kambarys, todėl miegoti reikėjo šeimininkų vaikų kambaryje ant žemės – yra pakankama kvalifikuoti pagal Prancūzijos baudžiamajame įstatyme numatytas normas: išnaudojantis darbas (225-13) bei pažeidžiančių asmens orumą sąlygų sudarymas (225-14). Ar vis tik tai pažeidžia EŽTK 4 str. numatytus draudimus: „1. Niekas negali būti laikomas vergijoje ar nelaisvas. 2. Niekas negali būti verčiamas dirbti priverstinį ar privalomąjį darbą“⁵⁵? Teismas pripažino, kad grėsmė būti įskųstam migracijos tarnybai – atitinka nuobaudos kriterijų, įvardintą TDO konvencijoje Nr. 29 „dėl priverstinio ar privalomojo darbo“, kuri sako, jog priverstinis darbas „reiškia bet kokią darbą ar tarnybą, kurių buvo išreikalauta prievarta, grasinant nuobauda ir kurių asmuo nesutiko atlikti sava valia“⁵⁶. Teismas nusprendė, kad Prancūzija pažeidė EŽTK 4 str., o padaryti pažeidimai nukentėjusios atžvilgiu atitinka priverstinį darbą ir vergiją. Prancūzijos baudžiamajame kodekse įtvirtintos normos išnaudojantis darbas bei asmens orumą pažeidžiančios sąlygos nėra pakankamos užtikrinti EŽTK nustatytą asmens teisę nebūti išnaudojamam priverstiniam darbui⁵⁷. Ši byla atskleidė priverstinio darbo sampratą, kad tai yra toks darbas, kurį asmuo atlieka ne savo valia, taip pat pritaikė TDO įtvirtintą nuobaudos kriterijų, bei praplėtė grėsmės sampratą išaiškinant, jog įskundimas valdžios tarnyboms yra laikytina nuobaudos grėsme, kaip vienas iš asmens valios palaužimo būdų. Šios bylos pavyzdys pabrėžia pagrindinį priverstinio darbo kriterijų – priešingumą asmens valiai. Taip pat teismas pakankamai išplėtė laisvę varžančios kontrolės sampratą išaiškindamas, kad sutikimas dirbti dėl baimės būti įskųstam valdžios tarnyboms, nėra laikomas savanorišku apsisprendimu, o bet koks priešingumas asmens valiai yra laikytinas prievarta. Prisiminus minėtą Kinijos piliečio bylą, matyti, kad Klaipėdos apygardos teismas vertino priešingai ir deportacijos grėsmės nelaikė asmens valios varžymu. Iš esmės EŽTT teismo išaiškinimas davė teigiamą postūmį kovoje su priverstiniu darbu, kadangi atvėrė galimybes fiksuoti ir kitas užslėptas prievartos formas. Kitoje byloje⁵⁸ teismas dar labiau praplėtė priverstinio darbo sąvoką ir sugretino ją su prekyba žmonėmis, teigdamas, kad minėti TDO indikatoriai: grasinimas, atlyginimo neišmokėjimas bei asmens dokumentų paėmimas – yra pakankamas pagrindas identifikuoti prekybą žmonėmis. Dar daugiau, 2017 m. byloje teismas net pasisakė, jog asmenų nevaržoma galimybė palikti darbo vietą arba tiesioginio laisvės ribojimo nebuvimas nėra *condition sine qua*, atsisakyti veika

⁵⁵ Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija, 1950, 4 str.

⁵⁶ Tarptautinės Darbo Organizacijos Konvencija Nr.29, 1930, 2 str.

⁵⁷ EŽTT byla *Silliadin v. France judgment*, Strasbourg 2005.

⁵⁸ EŽTT byla *C.N. v. The United Kingdom*, Nr. 4239/08.

kvalifikuoti kaip priverstinį darbą⁵⁹. Tokia EŽTT praktika demonstruoja tendenciją priverstinį darbą aiškinti plečiamai ir jį tiesiogiai priskirti prekybai žmonėmis, o tai lemia tikimybę kaltininkams inkriminuoti griežčiausią normą. Kitą vertus – sumenkina tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintų kriterijų svarbą, kas gali lemti ir ne visai pagrįstus kaltinimus tokiu sunkiu nusikaltimu, kaip atsitiko minėtoje Kauno apygardos teismo byloje dėl seniūnijos darbininkų išnaudojimo.

Apibendrinant teismų praktiką galima teigti, kad Lietuvos teismai vis dar labai atsargiai taiko prekybos žmonėmis normą ir reikalauja tiesiogiai identifikuoti būtinus šiai normai objektyviuosius požymius bei subjektyviąją sudėties pusę, tuo tarpu, EŽTT teismų praktika rodo platesnį normos aiškinimą. Visgi abiem atvejais priverstinis darbas yra siejamas su prekyba žmonėmis, kas ne visais atvejais yra *per se*. Kaip ir buvo teigiama atliktame Conny Rijken tyrimo, kad ne kiekvienas priverstinis darbas yra prekyba žmonėmis, tai gali būti ir dėl atsiradusio asmens laisvės varžymo elemento pakitusi, ir naują formą įgavusi, darbuotojo eksploatacija⁶⁰. Darbuotojo eksploatacija neturėtų būti tapatinama su priverstiniu darbu prekyba žmonėmis prasme, kadangi pastarasis nusikaltimas yra žymiai pavojingesnis ir ne tik pažeidžia asmens teises, bet disponuoja juo kaip daiktu, kas yra laikytina vergijos bruožu. Tuo tarpu ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos arba darbuotojo eksploatacija yra asmenį diskriminuojanti veika, priešinga darbuotojo asmens orumui bei pavojinga jo sveikatai ar saugai. Nors ir laikytina mažiau pavojinga, ji vis tiek kėsina į vertybes, saugomas baudžiamuoju įstatymu, todėl tikslinga būtų drausti baudžiamosios teisės priemonėmis.

SAMPRATOS PROBLEMA LIETUVOS BAUDŽIAMAJAME KODEKSE

Atlikus teisės aktų, mokslinių šaltinių ir teismų praktikos analizę pagaliau galima apibrėžti tyrimui reikšmingą sąvoką. Visų pirma, kad ypatingai išnaudojantis darbas yra savanaudiškais tikslais paremtas veiksmas, darantis žalą arba keliantis grėsmę darbuotojui, lygiai taip pat, kaip ir priverstinis darbas. Vis tik darbuotojo eksploatacijai identifikuoti nėra būtinas valios palaužimo kriterijus, kitaip nei priverstiniam darbui, tačiau abiem atvejams būdingas savanaudiškumo momentas išnaudojant kitą asmenį. Antra, remiantis mokslininkų nuomone bei atliktais sociologiniais tyrimais, paaiškėja sąvokos ypatingai išnaudojantis darbas apibūdinimas: pernelyg ilgos darbo valandos; ypač blogos apgyvendinimo sąlygos; nesaugi darbo aplinka; tinkamo atsiskaitymo nebuvimas; darbuotojo žeminimas ir niekinimas; nesuteikimas galimybės normaliam poilsiui, miegui, pavalgymui, gamtinių reikalų atlikimui. Šie pažeidimai turi būti intensyvūs arba tendencingi, sukeltys fizines ar dvasines kančias nukentėjusiajam, arba statantys jo gyvybę ar sveikatą į didelį pavojų. Siekiant pažeidimams taikyti baudžiamąją atsakomybę reikia, kad jų lygis būtų pakankamai pavojingas, nes šie veikos požymiai iš esmės yra vertinamieji ir sprendžiami teismo *ad hoc*. Trečia, ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos sukelia grėsmę asmens saugumui ir sveikatai bei pažeidžia jo orumą, kas taip pat gali nurodyti į asmens pažeidžiamą būseną, tačiau vien to nepakanka, kad veika būtų kvalifikuojama kaip priverstinis darbas arba prekyba žmonėmis priverstiniam darbui.

⁵⁹ EŽTT byla *Chowdury and Others v. Greece* Nr. 21884/15.

⁶⁰ Žr. išnašą 6, p.19.

Toliau nagrinėjama, ar Lietuvoje yra numatyta baudžiamoji atsakomybė už ypatingai išnaudojančias darbo sąlygas ir kokios yra tokios atsakomybės ribos. Pirmiausia, kalbant apie darbuotoją kaip apie socialinį subjektą, vertėtų pažvelgti į XXVII LR BK skyrių, saugojantį būtent asmens socialines teises, kurios taip pat apima ir darbo santykių sritį. Visgi skyriuje yra tik du straipsniai, iš kurių tik vienas (LR BK 176 str.) aktualus šiam tyrimui, nes jame kriminalizuojami teisės aktų dėl darbuotojų saugos ir sveikatos reikalavimų pažeidimai – kas, taip pat, yra vienas iš galimų ypatingai išnaudojančio darbo sąlygų elementų. Tačiau įsigilinus į veikos sudėtį paaiškėja, kad norma yra materialioji, t. y. reikalaujanti padarinių, kas nėra būtina kalbant apie šiame straipsnyje analizuojamą ypatingai išnaudojančio darbo normos formaliąją sudėtį. Taip pat LR BK 176 str. nurodo labai siaurą veikos spektrą, kuris apsiriboja tik įstatymų ir teisės aktų, reguliuojančių darbuotojų saugą ir sveikatą, pažeidimais. Tuo tarpu ypatingai išnaudojančio darbo nuostata yra žymiai platesnė, nes ši veika apima ne vien minėtus pažeidimus, bet ir tokius, kaip netinkamas atsiskaitymas už darbą, diskriminacija bei asmens orumo pažeidimas, kuris pasireiškia darbuotojo niekinimu, žeminimu ir pan. Todėl galima daryti išvadą, kad abi normos galėtų eiti tik iš sutapties, kuomet viena veika padaromi du skirtingi nusikaltimai. Tam, žinoma, reikėtų, kad ypatingai išnaudojančiame darbe kiltų sunkūs padariniai: sunkiai sutrikdyta sveikata⁶¹, avarija, nelaimingas atsitikimas ar mirtis⁶². Iš to, kas nustatyta, akivaizdu, kad LR BK 176 str. neapima išnaudojančių darbo sąlygų sąvokos.

Pažodinė „ypatingai išnaudojamo darbo sąlygos“ sąvoka randama LR BK 292(1) str., kriminalizuojančiame Lietuvos Respublikoje nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbą. Būtent ši sąvoka yra vienas iš nusikalstamos veikos alternatyvių požymių, kas atrodytų liudija apie nuostatos, numatančios darbdavio baudžiamąją atsakomybę už darbuotojo eksploataciją, egzistavimą. Nepaisant to, atlikus išsamesnę šio LR BK straipsnio sudėties analizę, paaiškėja šios normos taikymo srities siaurumas, kadangi šioje nuostatoje nurodomas labai specifinis neteisėtu veiksmu veikiamas dalykas, kuris yra nelegaliai Lietuvos Respublikoje esantys trečiųjų šalių piliečiai. Akivaizdu, kad situacija, kuomet duotomis sąlygomis dirbtų LR ar kitas ES pilietis, nebūtų kvalifikuojama pagal šį straipsnį. Analogiškos normos, kuri būtų taikoma LR ir kitiems ES piliečiams bei legaliai šalyje esantiems trečiųjų šalių piliečiams, LR BK nėra, o tai yra laikytina teisėkūros spraga, kurią turėtų užpildyti įstatymų leidėjas, išleisdamas dar vieną normą, arba teisės taikytojas – teismas. Visgi realybėje, neturint atitinkamos teisės normos, byla net nepasiektų teismo, o būtų nutraukta ikiteisminio tyrimo stadijoje kaip neturinti nusikaltimo sudėties.

Analogiška ypatingai išnaudojančioms darbo sąlygoms sąvoka - nežmoniškos sąlygos - aptinkama LR BK 147(1) str. „Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms“. Ši sąvoka čia nurodoma kaip veiką kvalifikuojantis požymis, be kurio privalu nustatyti ir bent vieną iš kitų straipsnyje įtvirtintų alternatyvių veikos būdo požymių, nurodytų ne tik šiame, bet ir prekybos žmonėmis straipsnyje (LR BK 147). Vis tik nustatyti vieną iš būdų nepakanka – nusikaltimo sudėtis reikalauja ir kitų veikos sudedamųjų, tokių kaip neleistina veika, kuri šiuo atveju yra neteisėtas vertimas dirbti, teikti paslaugas ar elgetauti. Tai nurodo į asmens laisvę varžančią kontrolę arba laisvės varžymo kriterijų. Kaip jau nustatyta, laisvės varžymas yra esminis priverstinio darbo ir ypatingai išnaudojančių darbo sąlygų skiriamasis kriterijus. Šis kriterijus buvo pabrėžtas tiek Aurelijaus Gutausko, tiek Olego Fedosiuko atliktuose tyrimuose. Nors laisvės varžymas pastaruoju metu jau suprantamas plačiau, ne tik kaip fizinis smurtas, bet

⁶¹ Klaipėdos miesto apylinkės teismo, baudžiamųjų bylų skyriaus byla Nr. 1-497-526/2016.

⁶² Jonavos raj. apylinkės teismo baudžiamųjų bylų skyriaus byla Nr. 1-39-598/2013.

pripažįstamos ir subtilesnės jo formos, kuomet smurtas nėra naudojamas, o pasitelkiama psichologinė prievarta, įtikinėjimas ir pan., vis tik jis yra sunkiai įrodomas. Kaltininkai teigia, kad prievartos nenaudojo, o tik padėjo įgyvendinti nukentėjusiojo svajonę išvažiuoti į užsienį uždarbiauti ir pan.⁶³ Nepavykus įrodyti šio esminio laisvės varžymo elemento, kaltininkai išsisuka nuo baudžiamosios atsakomybės. Ta pati problema yra ir su prekybos žmonėmis normos taikymu, kadangi jos kvalifikavimui būtini ne tik jau minėti alternatyvūs nusikalstamos veikos požymiai, bet ir pati veika, kaip draudžiamas sandoris (pardavė, pirkė, perleido, įgijo, verbavo, gabeno, laikė nelaisvėje), kurio objektas yra žmogus. Analizuojant šių draudžiamų veiksmų baigtinį sąrašą matyti, kad veikos pavojingumas yra tas, kad žmogumi yra disponuojama kaip daiktu ar preke, o tai pažeidžia pamatines žmogaus teises ir laisves, kurias įtvirtina tiek Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (5 str.), tiek Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (4 str.), Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (4 str.) ir kiti tarptautiniai teisės aktai. LR BK 147 str. kaip ir 147 (1) str. įgyvendina ES direktyvą, kuria tarptautinė bendruomenė siekia kovoti su šiuo tarptautinio organizuoto nusikalstamumo broožą turinčiu nusikaltimu ir įpareigoja šalis nars įtvirtinti minimalius standartus savo nacionalinėje teisėje.

Grįžtant prie pagrindinės šio tyrimo sąvokos „ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos“, reikia pažymėti, kad nors LR BK ši sąvoka yra įvardijama skirtingai (nežmoniškos sąlygos pagal 147(1) str., 2d.), iš esmės, reiškia tą patį kaip LR BK 292(1) str., tačiau pažymėtina, kad veikos yra absoliučiai skirtingos ir priskiriamos skirtingiems saugotiniams objektams. Pirmuoju atveju saugoma įstatymais nustatyta trečiųjų šalių piliečių įdarbinimo tvarka, o antruoju – žmogaus laisvė. Veikų priskyrimas skirtingiems saugotiniams gėriams parodo ir jų pavojingumo laipsnį, kuris atsispindi numatytose sankcijose. Už nelegalaus migranto įdarbinimą išnaudotojiškomis sąlygomis didžiausia numatyta bausmė yra laisvės atėmimas iki dviejų metų, tuo tarpu, už priverstinį darbą – iki trijų, o nustačius nežmonišką sąlygą, kas taip pat atitinka ypatingai išnaudojančias sąlygas – iki aštuonerių metų laisvės atėmimo. Palyginus abu straipsnius, matyti ir įstatymo leidėjo valią vieną veiką traktuoti pavojingesne nei kitą, nors iš esmės abiem atvejais nukentėjusiojo padėtis yra labai panaši – jis yra išnaudojamas, jam yra keliamas pavojus, jo orumas yra žeminamas. Visgi pačiose BK nuostatose įtvirtintas prievartos arba laisvės varžymo kriterijus brėžia veikas skiriančią ribą. Šioje vietoje kyla klausimas: ar nelegalaus migranto išnaudojimas yra sietinas tik su įdarbinimo tvarkos pažeidimu, ar tai nėra laikytina taip pat ir žmogaus pagrindinių teisių pažeidimu? Panašu, kad ši nuostata yra įtvirtinta supainiojus rūšinius objektus, mažų mažiausiai – jos objektas turėtų būti asmens socialinės teisės, na o tik formalus teisės aktų nesilaikymas traktuotinas kaip nusižengimas valdymo tvarkai. Toks nesusipratimas įstatyme, tikėtina, atsirado tik dėl pažodinio 2009 m. direktyvos perkėlimo į LR BK 292(1) str. Antrasis pažymėtinas momentas yra tas, kad ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos savo esme yra labai artimos priverstiniam darbui, nors ir nustatyta, kad jos skiriasi savo kriterijais. Pagrindinis kriterijus – laisvės varžymas, atskiria šias sąvokas ir yra esminis veikos kvalifikavimo pagrindas, tačiau vertinant abiejų veikų – tiek darbuotojo eksploatacijos (ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos), tiek priverstinio darbo tikslus, matyti, kad jie yra vienodi, nes abejomis veikomis yra siekiama išnaudoti kitą, tiesiog skiriasi pasitelkto būdo pavojingumas, kuris iš esmės yra nulemtas to, kad yra įrašytas į tarptautinius teisės aktus, apibrėžiančius prekybos žmonėmis nusikaltimą. Dar daugiau, abiem

⁶³ Aurelijus Gutauskas, pranešimas konferencijoje "Prekybos žmonėmis nusikaltimai Lietuvoje: naujos tendencijos ir pagalba nukentėjusiems"(Kaunas 2018m. balandžio 18d.).

atvejais akivaizdžiai numatomas ir priešingumo asmens valiai momentas, kaip teigė Conny Rijken, kad itin prastos darbo ar apgyvendinimo sąlygos žlugdo žmogų morališkai, dvasiškai ir psichologiškai⁶⁴. Skirtingų žmonių reakcija tokiomis aplinkybėmis gali būti visiškai skirtinga ir nenuspėjama. Apie tai kalbėjo ir Klara Skrivankova, teigusi, kad priklausomai nuo pažeidimų intensyvumo ir asmens subjektyvių savybių, peržengiama riba, skirianti darbuotojo eksploataciją nuo priverstinio darbo, kuri yra kiekvienu atveju skirtinga ir individuali⁶⁵. Remiantis skaičiais, rodančiais, kiek bylų pasiekė teismą ir kiek jų baigėsi apkaltinamuoju nuosprendžiu, matyti, kad šią ribą identifikuoti ir pagrįsti įrodymais yra labai sudėtinga ir daugeliu atveju neįmanoma. Todėl bausti už išnaudojimą, tik jei jis tiesiogiai siejamas su prekyba žmonėmis arba priverstiniu darbu, reiškia užkirsti kelią išnaudojimo aukai pasiekti teisingumą. Tuo tarpu nustatyti išnaudojančias darbo sąlygas būtų žymiai paprasčiau ir bent jau kaltininkas neišvengtų baudžiamosios atsakomybės nors ir už mažiau pavojingą nusikaltimą. Tokia hipotetinė nuostata, tikėtina, pasitarnautų tais atvejais, kai kaltininko nuteisti pagal priverstinio darbo normą nepakaktų įrodymų.

Aiškėja pagrindinės sąvokos taikymo problemos, susijusios su darbuotojo eksploatacijos ir priverstinio darbo atribojimu. Nors abi nuostatos savyje turi išnaudotojiškumo elementą, tačiau jų kvalifikavimas yra pagrįstas, vienu atveju, veikos sudėties objektyviaisiais požymiais, t. y. alternatyviaisiais būdais (BK 147(1) str.), kitu – nusikalstamos veikos dalyku, kuris yra itin siauro spektro (BK 292(1) str.). Modeliuojama hipotetinė situacija, kai darbuotojo valia nėra taip akivaizdžiai palaužiama, kaip yra įtvirtinta normose susijusiose su prekyba žmonėmis, tačiau dėl tam tikrų, galbūt, socialinių priežasčių asmuo savanoriškai sutinka dirbti sąlygomis, kurios šiame tyrime įvardintos kaip ypatingai išnaudojančios arba nežmoniškos. Priklausomai nuo socialinės ir psichologinės brandos lygio asmuo gali ir nesuprasti, kad darbdavys jo atžvilgiu vykdo eksploataciją, nors pažeidimai ir yra akivaizdūs, kaip ir darbdavio savanaudiškos paskatos. Tad jei asmuo nėra nelegalus imigrantas iš trečiosios šalies, belieka bandyti įrodinėti jo priklausomumą ar pažeidžiamumą ir tai, kad kaltininkas tuo pasinaudojo, kaip byloje, kur teismas asmens priklausomumą ir pažeidžiamumą aiškino tuo, kad kaltininkai žinojo apie nukentėjusiojo padėtį ir tuo pasinaudojo: „... pavasario sezono metu nukentėjusysis neturi pakankamai lėšų gyvenimui, rūko, vartoja alkoholinius gėrimus, todėl ir privertė nukentėjusįjį dirbti jiems priklausančioje fermoje pagalbinį darbą – šalinti mėšlą iš fermos“⁶⁶. Tačiau mūsų baudžiamajame kodekse priverstinis darbas yra glaudžiai susijęs su prekyba žmonėmis, kas nėra teisinga, kadangi ne visi atvejai yra tokie pavojingi, kaip kad nusikaltimas prekyba žmonėmis, su kuriuo yra kovojama tarptautiniu lygiu, bei kuris tarptautinės bendruomenės yra įtrauktas į tarptautinių organizuotų nusikaltimų sąrašą. Prekybos žmonėmis nuostatos taikymas be atodairos visiems atvejams, kur prieš asmenį buvo panaudotas bet koks smurtas ar grasinimas, gali iššaukti priešingus rezultatus nei tikimasi tarptautinės bendruomenės forumuose. Šitą pažymi ir Conny Rijken savo studijoje apie prekybą žmonėmis ir darbuotojų išnaudojimą⁶⁷. Priverstinis darbas neturėtų būti siejamas vienodų veikos požymių su prekyba žmonėmis, nes tuomet tai dubliuoja prekybos žmonėmis normą. Jei į priverstinio darbo normą žiūrime, kaip į atskirą savarankišką nuostatą, tai veika turėtų apimti tiek neteisėtą, tiek ir teisėtą darbą tam, kad situacija, kuomet teisėtą darbdavys pažeidinėja darbuotojo teises ir naudoja jo

⁶⁴ Žr. išnašą 6, p. 19.

⁶⁵ Žr. išnašą 5, p. 4.

⁶⁶ Žr. išnašą 2, p. 60.

⁶⁷ Žr. išnašą 6, p. 12.

atžvilgiu laisvę varžančią kontrolę, neliktų už normos taikymo ribų. Tokio straipsnio atsiradimas, tikėtina, neleistų kaltininkams likti nenubaustiems bei veiktų prevenciškai.

UŽSIENIO VALSTYBIŲ REGULIAVIMO PAVYZDŽIAI

Atlikus užsienio valstybių reguliavimo specifikos analizę, reikia pažymėti, kad analogiška padėtis visose trijose Baltijos šalyse, kur ypatingai išnaudojančio darbo sąvoka atsirado tiesiogiai įgyvendinant sankcijų darbdaviams direktyvą, o tiksliau – perkeliant ją pažodžiui į nacionalinės teisės aktus. Todėl galima daryti išvadą, kad darbuotojo eksploatacijos klausimas yra vienodai sureguliuotas ir pasižymi tomis pačiomis įstatymo spragomis, kaip ir buvo nustatyta ankstesnėje tyrimo dalyje, o būtent išnaudotojų nebaudžiamumu. Visai kitoks apsaugos lygis numatytas Ispanijoje, kur baudžiamajame kodekse egzistuoja net atskiras skyrius darbuotojų teisių pažeidimams, tarp jų ir darbuotojo išnaudojimui, kai panaudojama apgaulė arba piktnaudžiavimas (Article 311⁶⁸). Tokiu atveju trūksta tik identifikuoti laisvę varžančią kontrolę ir veika atitiktų priverstinį darbą. Galimybė patraukti kaltininką baudžiamojon atsakomybėn pagal išnaudojančias darbo sąlygas, nors ir su papildomu požymiu, kur kas labiau apsunkina galimybę kaltininkui išsisukti nuo teisingumo ir tuo pačiu palengvina nukentėjusiojo galimybes apginti savo teises, nes be civilinio proceso instrumentų įsijungia ir baudžiamasis procesas, saugantis viešąjį interesą. Prie ypatingą apsaugos lygį numatančių valstybių paminėtinos Italija ir Prancūzija. Prancūzijos baudžiamieji įstatymai numato atsakomybę už asmens išnaudojimą, t. y. nesumokėjimą už darbą pasinaudojant jo priklausomumu ar pažeidžiamumu, taip pat ir už apgyvendinimą asmens orumą žeminančiomis sąlygomis (Article 225-13, 225-14)⁶⁹. Tuo tarpu Italijoje darbuotojo eksploatacijos norma nereikalauja jokių papildomų veikos būdo požymių, pakanka identifikuoti tokius pažeidimus kaip: neįprastai mažas atlyginimas, per ilgos darbo valandos, poilsio ir kasmetinių atostogų nesuteikimas, saugumo ir higienos reikalavimų nesilaikymas bei asmens orumą žeminančios apgyvendinimo sąlygos (Art. 603)⁷⁰. Ši nuostata būtų analogiška LR BK 292(1) str., jei ne esminis skirtumas, kad pastaroji taikoma tik labai specifiniais atvejais, t. y. trečiųjų šalių piliečių darbui. Italijos išnaudotojiško darbo nuostatos samprata iš esmės atitinka tą, kuri buvo modeliuojama šiame tyrime. Taip pat ji yra taikoma be išimties visiems darbuotojams, nepriklausomai nuo jų pilietybės ar teisinio statuso, kas laikytina sektinu pavyzdžiu. Tuo tarpu kitos šalys numato labai specifinius baudžiamosios atsakomybės kilimo momentus, pavyzdžiui, Vokietija – už netinkamą atsiskaitymą su darbuotoju (Section 266a)⁷¹, Rusija – dėl netinkamo atlyginimo mokėjimo ilgiau nei du mėnesius (Article 145.1)⁷². Iš visų kaimyninių valstybių paminėtina

⁶⁸ Criminal Code of Spain <<https://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/2/Spain/show>>[aplankyta 2018 04 15].

⁶⁹ Criminal Code of French Republic <<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30>>[aplankyta 2018 04 15].

⁷⁰ Maria Francesca Cucchiara and Anna Baracchi, “The Italian legal framework against labour exploitation. A legal assessment, specifically targeting undocumented migrants“, <https://www.business-humanrights.org/sites/default/files/documents/ASGI_HRIC_BHRRRC_May2017_REV%2019.7.pdf>.

⁷¹ German Criminal Code <www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html>.

⁷² Criminal Code of Russian Federation <<http://legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/7>>.

Lenkija, kurioje baudžiamoji atsakomybė kyla už piktybinius darbo teisės bei darbo sutarties pažeidimus, už nelegalų darbą apskritai, ir darbo saugos bei sveikatos reikalavimų pažeidimus, kurie kelia tiesioginį pavojų darbuotojų sveikatai ir gyvybei (Article 218, 219, 220) ⁷³. Paskutinė norma galėtų būti prilyginta LR BK 176 str., tačiau ji nereikalauja padarinių ir todėl yra taikoma plačiau, kas taip pat galėtų būti pavyzdžiu Lietuvai, kaip įtvirtinti darbdavio baudžiamąją atsakomybę.

Tuo tarpu bendrosios teisės valstybės (JAV ir Anglija) nenumato darbdavio baudžiamosios atsakomybės už pažeidimus, priskiriamus darbo teisei, nebent, šie pažeidimai aiškiai siejami su asmens valios palaužimu, kuomet būtų galima kvalifikuoti priverstinį darbą. Tad tiek JAV, tiek Anglija numato darbdavio baudžiamąją atsakomybę tik tais atvejais, kuomet darbuotojo eksploatacija peržengia visas civilinės teisės reguliuojamas nuostatas dėl įvairių darbuotojų teisių pažeidimo, ir perauga į priverstinį darbą (U.S. Code § 1589⁷⁴, The Penal Code Act 202⁷⁵). Pažymėtina, kad priverstinis darbas savo sudėties požymiais nėra tiesiogiai siejamas su prekyba žmonėmis, o asmens valios palaužimo kriterijus yra paliktas teismų diskrecijai bei precedentui. Šiame tyrime modeliuojama situacija apie darbuotoją išnaudojančias sąlygas tikriausiai nepakliūtų po priverstinio darbo nuostata, nebent pavyktų įrodyti išnaudojamam asmeniui kilusias grėsmes, lėmusias tokį jo sutikimą, o visa tai priklausytų nuo bylą nagrinėjančio teismo tendencijos taikyti nuostatą siaurai ar plečiamai. Matome teismams suteiktą prerogatyvą vertinti, ar asmens valia buvo palaužta, ar asmuo turėjo pasirinkimo teisę, kuria galėjo pasinaudoti ir apsiginti nuo nesąžiningo darbdavio. Lyginant su Europa – JAV ir Anglijos teisė yra kuriama ne tiek įstatymais, kiek precedentu. Įstatymo leidėjas nesiekia visko detalai sureguliuoti, o teismui suteikia plačią diskreciją.

IŠVADOS

1. Ypatingai išnaudojančių darbo sąlygų samprata skiriasi nuo priverstinio darbo. Nors abiem atvejais sąlygos yra panašios ir itin nepalankios dirbančiajam, tačiau priverstiniam darbui yra svarbus asmens laisvės varžymas, kaip pagrindinis kriterijus, skiriantis šį nusikaltimą nuo darbo ypatingai išnaudojančiomis sąlygomis. Tuo tarpu pastarajam būdingas savanaudiškumo kriterijus, kuris ir skatina darbdavį sudaryti darbuotojui atitinkamas darbo sąlygas. Ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos, dar kitaip vadinamos darbuotojo eksploatacija, iš esmės, yra tas pats, kas nežmoniškos sąlygos pagal LR BK 147(1), 2 d. Šios sąlygos apibūdinamos, kaip grubiai pažeidžiančios darbo teisės nuostatas, taip pat keliančios grėsmę darbuotojo saugai ir sveikatai bei žeidžiančios jo orumą, kas taip pat nurodo į pagrindinių žmogaus teisių pažeidimą. Tokiomis sąlygomis galima įvardinti situaciją, kai darbo vietoje pagal atitinkamus teisės aktus nėra užtikrinamas darbuotojo saugumas ir dėl to jam gresia pavojus sunkiai susirgti ar būti sužalotam, arba kai darbdavys apgyvendina darbuotojus sąlygomis, kurios visiškai neatitinka minimalių higienos ar sanitarijos normų, nesuteikia asmenims

⁷³ Criminal Code of the Republic Poland
<<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/10>>.

⁷⁴ U.S. Code Part 1 Crimes <<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/part-I>>.

⁷⁵ The Penal Code of U.K. <http://agc.gov.ms/wp-content/uploads/2010/02/penal_code.pdf>.

jokio privatumo bei galimybės normaliam poilsiui, arba asmuo dirba už neadekvačiai mažą atlyginimą ir jam nėra apmokamos nei kasmetinės atostogos, nei prastovos, o iš jo atlygio vienašališkai yra išskaičiuojamos įvairios darbdavio patirtos išlaidos. Svarbu pažymėti, kad minėti pažeidimai turi būti tendencingi arba nuolat besikartojantys, o jų pavojingumo laipsnis, iš esmės, yra vertinamasis kriterijus ir teismo nustatytinas *ad hoc*. Visgi ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos turi ir tam tikrų bendrumų su priverstiniu darbu. Pirma, abiem atvejams yra bendras tikslas – išnaudoti kitą asmenį ir gauti jo darbu sukurtą naudą, patiriant kuo mažesnius kaštus. Antra, paprastai ypatingai išnaudojančiomis sąlygomis sutinka dirbti tik pažeidžiami arba apgauti asmenys, kurie dėl savo sunkios padėties neturi kito pasirinkimo, o tai yra vienas iš priverstinio darbo bei prekybos žmonėmis požymių – pasinaudojimas asmens priklausomumu ar pažeidžiamumu arba panaudojant apgaulę. Tyrimu nustatyti bendri kriterijai dar labiau pabrėžia ypatingai išnaudojančių darbo sąlygų pavojingumą baudžiamosios teisės prasme. Vis tik pažymėtina, kad tiek priverstinis darbas, tiek prekyba žmonėmis priverstiniam darbui yra žymiai pavojingesnės veikos dėl specifinių būdo požymių, kurie bendrai įvardijami kaip laisvę varžanti kontrolė. Pastarasis elementas yra būtinas šių nusikaltimų kvalifikavimui.

2. Atlikus LR BK nuostatų analizę bei vertinimą paaiškėjo, kad kodekse įtvirtintos normos yra labai siauram taikymui, o jų sudėtys reikalauja papildomų požymių, kurių sąvoka „ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos“ neapima. Kaip tyrimo nustatyta, norint veiką kvalifikuoti pagal LR BK 176 str. reikalingi padariniai, kurie turi būti sunkūs (nelaimingas atsitikimas, avarija, kiti sunkūs padariniai). Tuo tarpu ypatingai išnaudojančios darbo sąlygos yra formalios sudėties ir padarinių nenumato. Tokių sąlygų konstatavimui pakanka to, kad jos pažeidžia saugos, sveikatos, darbo ir poilsio režimo bei atsiskaitymo už darbą reikalavimus, nustatytus teisės aktais, taip pat kelia grėsmę darbuotojui arba žemina jo orumą. Todėl vien tik šių sąlygų nustatymas nėra pakankamas pažeidimą kvalifikuoti pagal LR BK 176 str., nebent atsirastų minėti sunkūs padariniai. Kita susijusi norma (LR BK 147) reikalauja nustatyti patį sandorį, kurio objektas yra žmogus, kadangi tai yra prekybos žmonėmis nusikaltimo nuostata. Be neleistino sandorio, įtvirtinto alternatyviais veiksmais (perleido, įgijo, verbavo, gabenio ir t.t.), svarbus yra ir kaltininko tikslas išnaudoti asmenį arba žinojimas, kad asmuo bus išnaudotas tam tikrais būdais. Ypatingai išnaudojančios sąlygos yra tik viena iš šio nusikaltimo sudedamųjų ir neapima visų minėtų būtinųjų požymių: nei veiksmo, nei būdo. Toliau LR BK 147(1) str. (neiškiriant 147(2) str.) kvalifikavimo esmė yra priešingumas asmens valiai, t. y. neteisėtas vertimas dirbti, ir būdas, apibūdinamas kaip laisvę varžanti kontrolė. Nenustačius abiejų elementų – kvalifikacija negalima. Ypatingai išnaudojančios sąlygos šiuo atveju galėtų būti nuoroda į vieną iš būdo požymių – asmens pažeidžiamumą ar apgaulę, tačiau pačios savaime jos to neapima. Todėl vien tik identifikavus išnaudojančias sąlygas, darbdavio patraukti baudžiamojon atsakomybėn dėl priverstinio darbo nepavyktų. Galiausiai LR BK 292(1) str. taikomas tik specifinei asmenų grupei apsaugoti, t. y. nelegaliai LR esantiems trečiųjų šalių piliečiams, kurie, teoriniais terminais tariant, yra šio nusikaltimo sudėties dalykas. Nenustačius šio specialaus dalyko, patraukti darbdavį baudžiamojon atsakomybėn už ypatingai

išnaudojančias darbo sąlygas, nors jas ir akivaizdžiai identifikavus, pagal šią normą neįmanoma. Nei LR, nei kiti ES piliečiai, nei legalų statusą turintys trečiųjų šalių piliečiai nėra šios normos dalykas, todėl darbdavys už jų eksploataciją negalėtų atsakyti pagal šią LR BK nuostatą. Toks nuostatų įtvirtinimo būdas rodo, kad yra įstatymo spraga, kuri dažnai sąlygoja nepagrįstą kaltininkų išteisinimą ir neatgraso nuo mėginimo išnaudoti kitą asmenį. Analizuotos LR BK normos numato darbdaviui baudžiamąją atsakomybę už darbuotojo išnaudojimą tik tada, jei darbuotojas yra prekybos žmonėmis arba priverstinio darbo auka, arba darbuotojas yra nelegaliai šalyje esantis trečiųjų šalių pilietis. Priešingu atveju darbdavys atsakys tik kilus sunkiems padariniams (sunkus sveikatos sutrikdymas arba mirtis).

3. Po atliktos užsienio valstybių reguliavimo šiuo klausimu apžvalgos, nustatyta, kad Lietuva baudžiamaisiais įstatymais nepakankamai užtikrina darbuotojų apsaugą nuo nesąžiningo darbdavio elgesio, palikdama tai grynai civilinio proceso reguliavimui, kas paprastai uždeda didelę našta nukentėjusiam bei pažeidžiamam darbuotojui. Kol kas su išnaudojimu susijusios baudžiamosios teisės nuostatos yra tiesiog pažodžiui perkeltos iš ES antrinių teisės aktų, kuriuos Lietuva kaip valstybė narė yra įpareigota implementuoti į savo nacionalinę teisę. Šiuo atveju Lietuva tik užtikrina minimalius sąjungos reikalavimus, bet nerodo iniciatyvos apsaugoti savo ir kitus sąjungos piliečius nuo ypatingai išnaudojančių darbo sąlygų, kaip tai daro kitos Europos šalys (Italija, Ispanija, Prancūzija, Lenkija ar Vokietija), numatančios darbdavio baudžiamąją atsakomybę už platesnį pažeidimų spektrą (nesaugios darbo sąlygos, netinkamas atsiskaitymas už darbą, nelegalus darbas, orumą žeidžiančios darbo ir apgyvendinimo sąlygos, diskriminacija ir pan.). Manoma kad, LR BK skyrius „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens socialinėms teisėms“ yra pernelyg skurdus (tik 2 straipsniai), per siaurai apsaugantis šį baudžiamuoju įstatymu saugojamą gėrį (t. y. socialines teises). Palyginus su kitomis ES valstybėmis, LR darbuotojų teisė nebūti išnaudojamiems nėra pakankamai saugoma baudžiamuoju įstatymu.
4. Atlikus šį tyrimą tampa aišku, kad Lietuvoje darbuotojas nėra apsaugotas nuo ypatingai išnaudotojiško darbdavio elgesio baudžiamuoju įstatymu, o kodekse įtvirtintos normos yra nepakankamos, kadangi numato tik labai siaurą jų taikymo sritį. Dar daugiau, LR BK 292(1) str. nuostatos, saugančios išimtinai tik nelegaliai esančius trečiųjų šalių piliečius, sudaro įspūdį, kad LR ir ES piliečiai yra diskriminuojami, nes analogiškos nuostatos jiems apsaugoti LR BK tiesiog nėra.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Convention concerning forced or compulsory Labour, 1930.
2. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2009/52/EB, kuria numatomi sankcijų ir priemonių nelegaliai esančių trečiųjų šalių piliečių darbdaviams būtiniausi

- standartai, priimta 2009 m. birželio 18 d. *Europos Sąjungos oficialus leidinys*. 2009 06 30, L 168, p. 24–32.
3. Europos Parlamento ir Tarybos 2011 m. balandžio 5 d. direktyva 2011/36/ES dėl prekybos žmonėmis prevencijos, kovos su ja ir aukų apsaugos, pakeičianti Tarybos pamatinį sprendimą 2002/629/TVR. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* OL L 101.
 4. Europos Tarybos konvencija dėl veiksmų prieš prekybą žmonėmis, 2005. *Valstybės žinios*, 2012, Nr. 96-4916.
 5. Europos Žmogaus Teisių ir Pagrindinių Laisvių Apsaugos Konvencija, 1950 m. *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.
 6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147, 1471, 157, 303 straipsnių ir priedo pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 1472 straipsniu įstatymas. *Valstybės žinios*, 2012-07-13, Nr. 82-4276.
 7. Protokolas dėl prekybos žmonėmis, ypač moterimis ir vaikais, prevencijos, sustabdymo bei baudimo už vertimąsi ja, papildantis Jungtinių Tautų Organizacijos Konvenciją prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 49-2166.
 8. Slavery Convention signed at Geneva on 25 September 1926.
 9. Tarptautinės Darbo Organizacijos Konvencija Nr.29 , 1930 m. *Valstybės žinios*, 1996-03-22, Nr. 27-648.
 10. Tarybos Pamatinis sprendimas 2002 m. liepos 19 d. dėl kovos su prekyba žmonėmis (2002/629/ TVR), *Specialusis leidimas*, 2004-12-30, Nr. 1.
 11. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 68-2497.

Teismų praktika

12. Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-551-788/2015.
13. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus Baudžiamoji byla Nr. 1-345-593/2014.
14. Klaipėdos apygardos teismo nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-37-462/2008.
15. Klaipėdos miesto apylinkės teismo, baudžiamųjų bylų skyriaus byla Nr. 1-497-526/2016.
16. Jonavos raj. apylinkės teismo baudžiamųjų bylų skyriaus byla Nr. 1-39-598/2013.
17. EŽTT byla *Silliadin v. France judgmen*, Strasbourg 2005.
18. EŽTT byla C.N. v. The United Kingdom, Nr. 4239/08.
19. EŽTT byla *Chowdury and Others v. Greece* Nr. 21884/15.

Specialioji literatūra

20. Dambrauskienė Aušra, „Ultima ratio principo samprata“, *Teisė*, 2015 97, ISSN 1392-1274.

21. FRA, „Didelis išnaudojimas darbe. Darbuotojai, kurie persikelia iš vienos ES valstybės narės į kitą arba atvyksta į Europos Sąjungą“, Teisingumas, (Europos Sąjungos pagrindinių teisių agentūra, 2015 m.), DOI:10.2811/289883.
22. Fedosiuk Oleg, „Prekybos žmonėmis nusikaltimo normos naujosios redakcijos (2005m. birželio 23d.) aiškinimo ir taikymo problemos“, Jurisprudencija, Mokslo darbai 2007 8(98); 54–61.
23. Gruodytė Edita, „Baudžiamosios atsakomybės už trečiųjų šalių piliečių darbą taikymo ypatumai ir problematika Lietuvoje įgyvendinant direktyvą 2009/52/EB, Jurisprudencija (19)4 (Mykolas Riomerio Universitetas 2012), ISSN 2029–2058.
24. Gutasas Aurelijus, Human Trafficking and its Treatment in Criminal Law, Mykolas Romeris University Faculty of Law, 2009m. ISSN 2029–2244 (online), Socialinių mokslų studijos, 2009, 4(4), p. 25–48.
25. Gutasas Aurelijus, „Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms (BK 147(1) straipsnis) kaip prekybos žmonėmis forma“, Šiuolaikinės baudžiamosios teisės tendencijos (Vilniaus Universitetas 2015).
26. Ollus Natalia, Anniina Jokinen and Matti Joutsen, Exploitation of Migrant Workers in Finland, Sweden, Estonia and Lithuania: Uncovering the Links Between Recruitment, Irregular Employment Practices and Labour Trafficking, HEUNI (Hakapaino Oy, Helsinki 2013).
27. Ryken Conny, “Trafficking in Human Beings for Labour Exploitation: Cooperation in an Integrated Approach“ European journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice 27(Martinus Nijhoff Publishers 2013), p.12, DOI: 10.1163/1571817420180002.
28. Sarapas Ramūnas ir Alvydas Šakočius, Lietuvos teismų praktika prekybos žmonėmis bylose, Lietuvos Caritas, 2015 (Kaunas : Morkūnas ir Ko).
29. Skrivankova Klara, “Between Decent Work and Forced Labour: Examining the Continuum of Exploitation“ (Joseph Rowntree Foundation, 2010), ISBN: 9781859357828.
30. Steinfeld Robert, “Coercion/Consent in Labour“, Centre on Migration, Policy and Society, Working Paper No. 66, (University of Oxford, 2009).

Internetiniai šaltiniai

31. The Global Slavery Index 2016 , www.globallslaveryindex.org/findings/
32. Estijos baudžiamasis kodeksas. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/522012015002/consolide>.
33. Ispanijos baudžiamasis kodeksas. <http://www.legislationonline.org/documents/id/18769>.
34. Italijos baudžiamasis kodeksas. https://www.businesshumanrights.org/sites/default/files/documents/ASGI_HRIC_BHRRM_May2017_REV%2019.7.pdf.
35. JAV baudžiamasis kodeksas. <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/part-I>.
36. Jungtinės karalystės. http://agc.gov.ms/wp-content/uploads/2010/02/penal_code.pdf.

37. Latvijos baudžiamasis kodeksas.
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>.
38. Lenkijos baudžiamasis kodeksas.
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/10>.
39. Prancūzijos baudžiamasis kodeksas.
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/30>.
40. Rusijos baudžiamasis kodeksas.
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes/country/7>.
41. Vokietijos baudžiamasis kodeksas. www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html.

Kiti šaltiniai

42. „Prekybos žmonėmis nusikaltimai Lietuvoje: naujos tendencijos ir pagalba nukentėjusiems“, Kaunas 2018 m.

SUMMARY

DOES LITHUANIAN LAW IMPOSE A CRIMINAL LIABILITY FOR A PARTICULARLY EXPLOITATIVE WORKING CONDITIONS?

As a result of implementing EU directive 2009/52/EC a new article showed up in Lithuanian criminal codex. It is article No. 292(1) which among all the other provisions imposes a criminal liability for a particularly exploitative working conditions. This definition is not explained in the national codex but it is directly transferred from the directive above. The problem is that this directive is issued for a certain purpose which is to prevent an illegal immigration in EU territory and to protect third-country nationals, as they are considered as vulnerable, from particularly abusive activities, such as discrimination and striking disproportion of employment terms compared with legally employed workers which affects worker's health and safety and which offends against human dignity. As this provision is a quite new thing in Lithuania there is no jurisprudence regarding its application which most likely will create some difficulties in the means of it's qualification as the definition in some way replicates another provision imposing criminal liability for a forced labor under article No. 147(1). In a certain circumstances there is a need to make a research on this new provision especially on its definition "particularly exploitative working conditions" and find out whether there is an imposed criminal liability for such a violation in general not only concerning specific group of people – illegal third-country nationals. The research is focused on the related Lithuanian criminal provisions (No. 176, 147, 147(1), 292(1)) and their application. It shows that criminal provisions are for a very narrow application and do not apply to protect

Lithuanians or other EU nationals from the labor exploitation in general. In fact it is discriminating them as the existing provision protects only third-country nationals.

KEY WORDS

Labor exploitation, particularly exploitative work conditions, worker's abuse, forced labor, work and services against one's will.